

UNS FULLS DEL CARTULARI MENOR DE POBLET, RETROBATS

El Cartulari menor de Poblet (Tarragona, Biblioteca de la «Casa de Cultura», ms. 241; anteriorment núm. 174, i abans 8) es conserva incomplet. Comença amb el f. 23 de la numeració feta el segle XIV (el manuscrit és, com se sap, del XIII), pel document núm. 23. Els seus editors, en una introducció anònima, feien constar: «Dintre del cartulari... s'han salvat dos fulls que contenen privilegis papals, relatius, també, al nostre monestir. Les seves característiques són semblants a les del cartulari, però no gosariem assegurar, per manca de prou elements de judici, que haguessin format part del seu començament. Segons Paul Kehr, es tracta d'un fragment d'un altre cartulari pobletà del qual degué formar part, així mateix, algun full conservat a l'«Archivo Histórico Nacional de Madrid», que no hem pogut veure.»¹

En el passatge al·ludit de Kehr, aquest erudit, després de tractar del Cartulari major, conservat a Madrid, deia: «Von einem anderen sehr stattlichen Chartular saec. XIII mb. in folio sind leider nur einzelne Blätter noch vorhanden, die einen in Madrid im Archivo Histórico Nacional (Leg. 1476 Arm. 33 tab. 1), die anderen in der Biblioteca Provincial in Tarragona. Es begann mit dem Privileg Innocenz III. für den Abt Petrus von Poblet von 1201 Juli 1 Poth.—, worauf die Privilegien Alexanders III. von 1162 J-L. 10753, Eugens III. von 1152 J-L. 9617 und Alexanders III. von 1172 Januar 22 J-L.— folgten». Immediatament, Kehr tractava d'un tercer Cartulari («ein drittes Chartular von Poblet»), designant així el Cartulari menor, conservat a Tarragona².

(1) *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938, pàg. 8.

(2) *Papsturkunden in Spanien*, I, pàgs. 212-213. Com es veurà per tot el que segueix, Kehr tingué un lapsus en dir que els fulls de Madrid i els de Tarragona eren «in folio». ¿Fou aquest error en la mida el que li impedí d'identificar la procedència dels fulls i l'obligà a atribuir-los a un altre còdex que el de Tarragona?

Els fulls vistos per Kehr, i uns altres fulls trobats

Els fulls solts als quals es referia Kehr, conservats a Tarragona, que aquest investigador considerarà com formant part d'un altre cartulari distint del tarragoní, es conserven encara dins el còdex de Tarragona, com ja digueren els seus editors, els quals no els publicaren per considerar-los dubtosos. Quant als que consultà Kehr a Madrid i que els editors esmentats no pogueren veure (probablement per les circumstàncies de la guerra, durant la qual es duqué a terme aquesta lloable publicació³), es guarden avui a la carpeta 2075, amb el núm. 21, juntament amb pergamins de Poblet, a la Secció «Clero» de l'AHN. Són quatre fulls que, efectivament, coordinen amb els dos de Tarragona i en conjunt contenen els documents papals referenciats per Kehr, bé que, mancant com manquen dos fulls per a fer un quadern complet, resten incomplets el privilegi d'Innocenci III (al qual manca la seva part central), el d'Alexandre III de 1162 (mancat del final) i el d'Eugeni III (del qual només es conserva la fi). Quant al document d'Alexandre III del 1172, se'n conserva només el començament en la darrera cara del segon full de Tarragona. Els dos fulls que manquen per a fer de tot plegat un quadern sencer, no crec que els hagués vistos Kehr (bé que ell no esmenta la mutilació); probablement s'extraviaren abans que aquest investigador treballés a Madrid. Nosaltres, per ara, no els hem sabuts trobar.

Tenia raó Kehr que els dos fulls de Tarragona i els quatre de Madrid formaren part d'un mateix cartulari. Com veurem, però, no es tracta d'un altre còdex, sinó del mateix de Tarragona.

Però, a part els dos fulls de Tarragona i els quatre esmentats de Madrid (que designarem respectivament amb les sigles FT i FM1), ens n'ha aparegut ara un tercer grup, format per vuit fulls, del mateix còdex a què pertangueren aquells. Es troben també a l'AHN, Secció «Clero», a la carpeta 2013, núm. 2, igualment barrejats amb pergamins de Poblet. Aquests vuit fulls (que designarem FM2) que Kehr no veié, contenen també, com FT i FM1, documents papals. Són els següents, amb la numeració romana que duen en vermell:

[.IIII.] Alexandre III, 1172, gener, 22: «Religiosam vitam» (continuació d'aquest privilegi, començat a copiar a la darrera cara de FT).

(3) No sé si pogué intervenir-hi també un error eventual en la signatura que en donava Kehr. En les fotocòpies de què dispenso hi ha anotada, com a signatura antiga, L. 1475/48, i no la de Kehr.

- .V. Urbà III, [1186/87], gener, 18: «Cum ordo vester».
- .VI. Urbà III, [1186/87], gener, 9: «Quia plerumque».
- .VII. Alexandre III, [1179], juliol, 26: «Audivimus et audientes».
- .VIII. Alexandre III, 1169, gener, 15: «Attendentes quomodo».
- .IX. Alexandre III, [1172], gener, 18: «Transmissa nobis».
- .X. Alexandre III, [1179], juliol, 24: «Ex transmissa».
- .XI. Alexandre III, [1172, gener, 20]: «Ad bone opinionis» (Només el començament. L'identifico a base de la còpia que n'existeix al Cartulari major (AHN) i que referencià Kehr⁴).

Tots aquests documents foren també copiats al Cartulari gran de Poblet⁵, llevat del primer, del qual hi ha còpies en pergamins poble-tans, conservades també a l'AHN⁶. Tant les unes com les altres còpies foren vistes per Kehr. L'interès, doncs, de la troballa d'ara no es refereix al contingut dels documents, ja conegut, sinó al fet d'estar copiats en els fulls d'un cartulari del qual formaven part juntament amb els dos fulls solts de Tarragona i els quatre vistos anteriorment per Kehr.

Car, que FT, FM1 i FM2 formaven part d'un mateix còdex, no n'hi ha cap dubte. Mida del pergami i de la caixa, nombre de ratlles, lletra i continuïtat dels documents copiats, que passen de l'un a l'altre grup amb perfecte encaix, ens ho certifiquen amb evidència. A més, els documents de FT i FM1 porten una numeració en vermell del núm. .I. al .II., que troba la seva continuació, fins al núm. .XI., en FM2. Els 16 fulls que formen els tres grups reunits més els 2 fulls perduts es distribueixen de la manera següent quant a la composició dels quaderns:

- f. 1 (= FT, f. 1) r.: començament del doc. núm. I.; v.: continuació del mateix document.
- f. 2 (= primer full perdut) r. i v.: continuació del mateix document.
- f. 3 (= FM1, f. 1) r. i v.: continuació del mateix document.
- f. 4 (= FM1, f. 2) r. i v.: continuació del mateix document.
- f. 5 (= FM1, f. 3) r.: acabament del doc. núm. I. i començament del doc. núm. II.; v.: continuació del doc. núm. II.
- f. 6 (= FM1, f. 4) r. i v.: continuació del mateix document.
- f. 7 (= segon full perdut): r.: acabament del doc. núm. II. i començament del doc. núm. III.; v.: continuació del doc. núm. III.
- f. 8 (= FT, f. 2) r.: continuació del mateix document; v.: acabament del doc. núm. III. i començament del doc. núm. IIII.

(4) Vegeu *Papsturkunden*, pàg. 213.

(5) Vegeu Kehr, referència anterior.

(6) Segons Kehr, *Papsturkunden*, pàg. 212.

- f. 9 (= FM2, f. 1) r. i v.: continuació del mateix document.
- f. 10 (= FM2, f. 2) r. i v.: continuació del mateix document.
- f. 11 (= FM2, f. 3) r.: acabament del doc. núm. IIII. i començament del doc. núm. V.
- f. 12 (= FM2, f. 4) r.: acabament del doc. núm. V. i començament del document núm. VI.; v.: continuació del doc. núm. VI.
- f. 13 (= FM2, f. 5) r.: acabament del doc. núm. VI. i començament del doc. núm. VII.; v.: continuació del doc. núm. VII.
- f. 14 (= FM2, f. 6) r.: acabament del doc. núm. VII. i començament del doc. núm. VIII.; v.: continuació del doc. núm. VIII.
- f. 15 (= FM2, f. 7) r.: continuació del mateix document; v.: acabament del doc. núm. VIII. i començament del doc. núm. IX.
- f. 16 (= FM2, f. 8) r.: acabament del doc. núm. IX. i començament del doc. núm. X.; v.: acabament del doc. núm. X. i començament del doc. núm. XI. (inacabat).

Com es pot veure per aquest esquema, FT, FM1, FM2 i els dos fulls perduts constituïen dos quaderns de vuit fulls cada un. Al nostre entendre, no hi ha cap dubte que formaven part del Cartulari conservat a Tarragona, del qual constituïen el començament. Amb aquest conjunt de folis es recompon, doncs, més de la meitat de la part d'aquest cartulari que es considerava perduda: 14 fulls sobre 26. Resten perduts, ara, el 2 i el 7, i del 17 al 26.

Però anem a exposar les raons que demostren que el conjunt dels tres grups de fulls esmentats formà part del Cartulari tarragoní.

Característiques del Cartulari de Tarragona

El Cartulari menor de Poblet conservat a Tarragona, en el que fins ara es considerava la seva única part conservada, és un volum de 206 folis, en pergami, escrits a tota plana, de 270 × 200 mm. aproximadament. L'amplada de caixa gira entorn dels 190 × 135 mm. i les pàgines són de 27 ratlles. La distància entre dues ratlles del ratllat (fet a la punta seca) oscil·la entre 6,5 i 8 mm. La lletra, gruixuda i de contorns més aviat arrodonits, és del s. XIII, i, fins al f. 216 v. inclusivament, es manté homogènia, per bé que no volem decidir si hi intervingué més d'una mà o una de sola. Com ja van fer notar els seus editors, a partir del f. 217 «els caràcters són més petits». La lletra, en aquesta part, és un xic més angulosa, escrita amb un instrument més fi; es tracta d'una mà diferent, probablement no més tardana que la o les de la primera part del manuscrit, però sí de formació més modernitzant, que fa pensar en un escrivà quelcom més avançat en el progrés de les modes escriptòries. Fins a la fi, la lletra del manuscrit es manté ja pràcticament uniforme dins el nou estil, per bé que tampoc

no ens hem deturat a analitzar si aquesta secció procedeix tota d'una sola mà.

El Cartulari està foliat de la següent manera. Del f. 27 al 38 inclusivament, porta una numeració en xifres romanes del segle XIV. A partir del f. 39, aquesta numeració romana desapareix per a deixar pas a una altra, en xifres aràbigues, que semblen del segle XIX.

Els quaderns, de vuit folis (almenys com a regla general), van cosits amb un cordillet fi, de canem, que travessa el pergami per cinc foradets situats, els dos dels dos extrems, molt acostats entre ells, i, en canvi, molt distanciats, proporcionalment, del foradet central. Sembla tractar-se del cosit primitiu.

El Cartulari presenta dues sèries d'anotacions marginals principals. Una en llatí, als marges superiors, en lletra del segle XIV, que arriba només fins al f. 38, és a dir, allí on acaba la foliació en xifres romanes. La mà d'aquesta sèrie d'anotacions és, molt probablement, la mateixa que numerà aquests folis. Les anotacions diuen per exemple «Concessio vicecomitis Cardone» (f. 37 r.) o bé «Privilegium Ildefonsi regis, continens multa» (f. 31 r.).

La segona sèrie d'anotacions fou feta el segle XVIII. Aquesta mà va escriure als marges laterals exteriors, en català, indicacions com les següents: «Diferents masos» (f. 38 r.), «Codós» (f. 43 r.), «Abat D. Pere, 1195» (f. 55 v.). Aquestes anotacions tardanes recorren el Cartulari del començament a la fi.

Característiques dels tres grups de fulls solts

Fins aquí les característiques del Cartulari. Doncs bé, les del grup format per FT, FM1 i FM2 són perfectament coincidents, de manera que no es pot dubtar que formessin part del començament del còdex tarragoní.

La mida del pergami és la mateixa que la del còdex⁷, i també ho és la de la caixa. Les pàgines són també de 27 ratlles i els foradets per al cosit dels quaderns presenten la mateixa disposició que els del Cartulari. La lletra, en tots aquests fulls, és la mateixa lletra gruixuda i arrodonida de la primera part del Cartulari, i molts detalls proven que una mateixa mà intervingué en el còdex i en els fulls, per bé que

(7) El pergami del còdex de Tarragona presenta petites diferències de mida, quant a l'alçada dels diferents quaderns, diferències que en el relligat es manifesten només en els marges inferiors. FT, FM1 i FM2 presenten també oscil·lacions semblants. Però l'amplada és exactament la mateixa en tots tres grups i coincideix amb la del còdex.

no hem estudiat detingudament si es tracta d'una única mà que fos responsable de tot.

Els fulls de tots tres grups presenten també exemples de les dues sèries d'anotacions del còdex. Així per exemple, FT, f. 2 r.: «Privilegium Eugenii», al marge superior, de la mà del segle XIV; FM2, f. 5 (= f. XIII) r.: «Privilegium Alexandri», també al marge superior, de la mateixa mà, i «Decimas», al marge dret, de la mà del segle XVIII. Ambdues mans són, de tota evidència, les mateixes que van fer les respectives anotacions al còdex de Tarragona.

La foliació és també de la mà del segle XIV, només que no apareix ni en els dos fulls de Tarragona ni en FM1, sinó que comença pel f. 10, en FM2, f. 2, que apareix amb el seu número corresponent: .X.

Conclusió

Entre els dos fulls solts de Tarragona, els quatre de Madrid vistos per Kehr i vuit fulls més trobats ara a Madrid, es reconstitueix, al nostre entendre, part del començament del Cartulari de Tarragona, començament que es considerava totalment perdut. Amb això s'ha recobrat una part notable dels documents que mancaven en aquest còdex.

Aquesta reconstitució, bé que parcial, afegirà alguns elements més de judici a futurs estudis de molts dels aspectes d'aquest Cartulari i de les seves relacions amb el Cartulari major, estudis que encara estan per a fer però que pensem emprendre, i que, un cop realitzats, ens permetran de donar una ullada als procediments seguits en l'escriptori de Poblet del segle XIII i en l'administració i economia de la casa ⁸.

AGUSTÍ ALTISENT

(8) Ja que m'he ocupat del Cartulari de Poblet de Tarragona, profito l'ocasió per a fer observar als estudiosos que utilitzen el text editat que en les reduccions de dates hi ha, en aquesta edició, prop d'una cinquantena d'errades, ja sigui per no haver-se tingut en compte que els anys són de l'encarnació, ja sigui per error de càlcul en els anys del regnat de Lluís el Jove. M'he pres la molèstia de comprovar una per una aquestes errades amb el manuscrit i una sola vegada l'error és en la transcripció: el doc. 275 ha de dir .m.c.lxxx. i no .m.c.lxxxx., i per tant la reducció, errada en aparença (1181), està bé. En tots els altres casos (més de quaranta), la data transcrita i impresa està bé i l'error és en la reducció. Per no donar ací una llista enfarfegadora de rectificacions, adverteixo que en l'ús d'aquesta edició es tingui en compte sempre la data del document i no la de la reducció que dona l'editor. No voldria que això semblés un retret al transcriptor i als editors: les circumstàncies en les quals es va fer aquesta edició en fan una obra veritablement heroica. Però he fet l'observació precedent en honor de la veritat i perquè he vist algun investigador caure en el parany de les reduccions equivocades.